

Sidorowicz, Zofia

"Scientiarum Historia" : roczniki 1964, 1965 i pierwsze półrocze 1966

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 12/2, 459-462

1967

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nie jako o socjologu pisał też L. Gumplowicz w szkicu *Ibn-Chaldun, ein arabischer Soziologe des 14 Jahrhunderts*, zamieszczonym w swoich *Soziologische Essays* (Innsbruck 1899).

Na uwagę zasługują jeszcze 2 monografie (ang.). W pierwszej, *T. Harriot jako matematyk*, z licznymi tablicami i wykresami, J. A. Lohne przedstawia uczonego z Oksfordu (1560—1621), który badał problemy nawigacji oraz był nauczycielem i doradcą Waltera Raleigha, również podejmującym podróże oceaniczne. Druga, *N₂O₄, historyczny zarys* B. S. Cartwrighta, dokumentuje dzieje związku chemicznego nazywanego ongiś obrazowo „latającym smokiem” — od opisów alchemicznych z IX w. aż do ustalenia jego formuły atomowej w końcu XIX w. i dzisiejszego użytkowania; artykuł ilustruje rycina z dzieła Agricoli, przedstawiająca produkcję kwasu azotowego.

W informacjach znajdujemy m.in. krótkie sprawozdanie o pracach i planach Duńskiego Narodowego Komitetu Historii i Filozofii Nauki, powstałego przy Królewskiej Akademii Nauk w 1964 r.; podano tu listę członków Komitetu.

Zofia Sidorowicz

„SCIENTIARUM HISTORIA”. ROCZNIKI 1964, 1965 I PIERWSZE
PÓLROCZE 1966 *

Pierwszy numer tomu 6 z 1964 r. belgijskiego kwartalnika „Scientiarum Historia”, publikowanego głównie w języku flamandzkim (inny język publikacji zaznaczamy w nawiasie), otwiera wykład M. Thiery’ego o historii nauczania położnictwa na uniwersytecie w Gandawie od początku XIX w.; jest to wykład inauguracyjny na tym uniwersytecie w roku akademickim 1963/4.

W artykule M. de Jonga jest mowa o rzadkim dziele portugalskiego lekarza Garcii da Orta *Colloquios dos simples, e drogas e cousas medicinais da India*, wydany w Goa w 1563 r. a przechowywanym w Bibliotece Uniwersyteckiej w Lej dzie. Artykuł podaje krótki życiorys da Orta i dane o tłumaczeniach dzieła na holenderski i łacinę; autor, porównując tekst da Orta z *Itinerario, voyage ofte schipvaert [...] naer Oost ofte Portugaels Indien van Linschotena* (1596), dochodzi do przekonania, że część botaniczna *Itinerario* została zaczerpnięta z *Colloquios* bez podania źródła.

Na podstawie *Revelationes Gertrudianae ac Mechtildianae. II. Sanctae Mechtildis virginis ordinis sancti Benedicti Liber specialis gratiae* (Paris 1877) P. Boeynaems analizuje opis przeżyć Mechtylidy von Hackeborn (1241—1299) i jej obserwację *de quatuor pulsibus cordis Christi*, kiedy zakonnica, jakoby w uniesieniu mistycznym przyciskając do piersi dzieciątko Jezus, czuła i słyszała cztery tony jego serca. Spostrzeżenie to, odnoszące się zapewne do konkretnego dziecka czy dzieci, było — w świetle dzisiejszej medycyny, która stosunkowo niedawno odkryła trzeci i czwarty ton serca — trafne i mogło mieć podstawy w rzeczywistym doświadczeniu szczególnie wrażliwej obserwatorki.

Na marginesie książki R. Hooykaasa *Das Verhältnis von Physik und Mechanik in historischer Hinsicht* (Wiesbaden 1963) H. Roelants dorzuca swoje uwagi na temat związku fizyki i mechaniki, odnoszące się do przelomu w fizyce w epoce Newtona i do ogólnego znaczenia mechaniki w rozwoju fizyki teoretycznej; autor wspomina dwukrotnie Kopernika. Artykuł ma obszernie streszczenie francuskie.

W nrze 2/1964 L. J. Vandewiele zamieszcza bezimienny tekst średniowiecznego traktatu o fizjognomice z czternastowiecznego rękopisu królewskiej Biblioteki

* Zawartość roczników 1962 i 1963 została omówiona w „Kwartalniku” nr 3—4/1964, ss. 423—425; tamże informacja o dawniejszych omówieniach.

w Brukseli, zawierającego również dzieła Ypermana, Awicenny, *Antydotariusz* Mikołaja i inne. Następną pozycją tego numeru jest artykuł P. Smity o Lorenzu Okenie (1779—1851); artykuł naświetla wkład Okena do nauk biologicznych na tle jego czasów, m.in. na tle charakteru społecznego i naukowego rozwoju Niemiec. Autor wykazuje, że specyfika tego rozwoju (wpływ i rola nacjonalizmu) doprowadziła Okena do tak ważnych inicjatyw, jak publikacja „Isis” w latach 1817—1848 i założenie pierwszego towarzystwa niemieckich przyrodników i lekarzy: *Jahresversammlung Deutscher Naturforscher und Ärzte* (1822). Rozważając działalność naukową Okena, jednego z pierwszych biologów doceniających aspekty historyczne rozwoju organizmów, jego system dedukcyjny (określony jako idealistyczne sformułowanie prawa biogenetycznego Haeckla), autor podkreśla, że Okena można oceniać tylko w perspektywie jego czasów, nie zaś — z punktu widzenia kryteriów aktualnych. Artykuł ma streszczenie angielskie, cytowana literatura liczy przeszło dwadzieścia pozycji, m.in. autora artykułu *On the Fundamentals of Darwin's Theory* („Archives Néerlandais de Zoologie”, 1958, t. 13, suplement 1).

Kontynuacja bibliografii historii nauki w Niderlandach (por. poprzednie omówienie „Scientiarum Historia”), którą bieżąco prowadzi P. Bockstaele, z *poloniców* zawiera pozycję autora bibliografii: *Adriaan van Roomen en Polen. Zijn onderwijs te Zamość en zijn invloed op Jan Brożek* („Mededeelingen Koninklijke Vlaamse Akademie voor Wetenschappen [...] van België”, nr 8/1963), z krótką adnotacją. Adriaan van Roomen (1561—1615) — o którym w 1962 r. w „Folia Societatis Scientiarum Lublinensis” ogłosił pracę Stanisław Dobrzycki, odnotowaną przez P. Bockstaelega w nrze 2/1963 omawianego tu czasopisma — profesor medycyny w Würzburgu o zainteresowaniach matematycznych, miał wśród uczniów Polaków, m.in. Adama Swinarskiego i Andrzeja Mirowskiego. W Zamościu van Roomen przebywał w latach 1610—1612, miał też pewien wpływ na Brożka.

Nr 3/1964 jest w całości poświęcony Wesaliuszowi w czterechsetlecie jego śmierci. Znajdujemy tu artykuł C. D. O'Malley'a *Kilka uwag o znaczeniu Wesaliusza* (ang.); O'Malley jest autorem monografii *Andreas Vesalius of Brussels, 1514—1564* (Berkeley 1964). Artykuł R. Herrlingera *Zwieracz pęcherza według Wesaliusza* (niem.) jest ilustrowany reprodukcjami z Wesaliuszowej *De humani corporis fabrica libri septem*. L. Elaut pisze o trzecim i czwartym (weneckim) wydaniu *Fabrica* z lat 1568 i 1604. L. Bakelants ogłasza objaśnione flamandzkie tłumaczenie wstępu Wesaliusza do *Fabrica* i jego listu do wydawcy tego dzieła, Oporina. P. Boeynaems publikuje list Wesaliusza z 1546 r. do J. Gasta z Bazylei także w sprawie wydania *Fabrica* u Oporina; list wskazuje, jak dużą wagę przywiązywał Wesaliusz do szaty typograficznej swych książek.

W nrze 4/1964 L. Elaut przedstawia jako prekursora medycyny renesansowej Giovanniego Battistę Fierę (1469—1538), autora traktatu o diecie *Coena* (1498). L. Indestegge podaje tekst włoski i tłumaczenie flamandzkie sonetu poświęconego Wesaliuszowi; autor sonetu, humanista Benedetto Varchi, wyraża radość z zapowiedzianego przybycia Wesaliusza do Pizy (1544). Sonet, nie znany dotychczas badaczom, opublikowany został w 1555 r. we Florencji.

L. Kieffer pisze (fr.) w tymże numerze o historycznym rozwoju geometrii wykreślnej, ściślej: aksjonometrii, począwszy od Dürera (1525), poprzez podstawowe dzieło Monge'a (1795), aż do konstrukcji M. O. Pasternaka z Zurychu (1925), podając także swój własny wykres ogłoszony w 1962 r. A. J. E. M. Smeur w następnej z kolei pracy (fr.) oświetla problematykę terminologii matematycznej w późnym średniowieczu („cyfra” i jej synonimy w tekstach łacińskich); artykuł ma streszczenie angielskie. Na zakończenie numeru P. Van Oye podaje przyczynki biograficzne o G. Sartonie jako historyku nauki. Wśród recenzji zwraca uwagę analiza monografii G. A. Lindebooma *Andreas Vesalius* (Haarlem 1964). P. Bockstaele kontynuuje tu swą bibliografię.

Na nr 1/1965 składają się artykuły: Reginy Aernouts i E. Fisona o życiu naukowym w Antwerpii w XVII w., głównie o kręgu przyjaciół i korespondentów antwerpskiego mykologa Fransa Van Sterbeecka (1630—1693); H. A. M. Sneldersa o roli, jaką odegrały doświadczenia Gay-Lussaca z 1807 r. w historii termodynamiki; J. Z. Barucha o Paracelsie jako pionierze medycyny społecznej. W kronice L. Elauta omawia wystawę w Gandawie, poświęconą Augustowi Kekulému (1829—1896), twórcy teorii budowy związków organicznych, który był w latach 1858—1865 profesorem gandawskiego uniwersytetu.

W nrze 2/1965 znajduje się obszerny i obficie ilustrowany artykuł L. Elauta o historycznym rozwoju formy kleszczy ginekologicznych w Europie, począwszy od XVII w., oraz o wybitnym wkładzie w ten rozwój lekarzy flamandzko-holenderskich. Autor zaczyna artykuł opisem kleszczy Chamberlena (ok. 1630); konstrukcja jego kleszczy była tajemnicą Chamberlenów, rodziny chirurgów pochodzenia angielskiego, aż do 1753 r., kiedy to dwu lekarzy holenderskich zdradziło sekret ogółowi świata medycznego. Następnie odnotowane są kleszcze Palfyna (1720) i Ledoux z Ypres, kapitalne udoskonalenie Levreta (1750) i Smelliego (1752). Ważne etapy rozwoju stanowią instrumenty de Winda (1752), Van de Laara z Hagi (1777), ulepszenia wprowadzone przez położników francuskich w XIX w., nowe konstrukcje kleszczy Holendra Boermy (1905), Duńczyka Kjellanda (1915) oraz Holendrów Tholena i Boona (1933).

W numerze tym m.in. A. de Smeet recenzuje katalog wystawy kartograficznej Muzeum Uniwersyteckiego w Utrechcie (17 XII 1964 — 14 I 1965). W kolejnym odcinku bibliografii historii nauki niderlandzkiej P. Bockstaelego figuruje Marii Zakrzewskiej *Catalogue of Globes in the Jagiellonian University Museum* (Kraków 1965) z uwagi na globusy niderlandzkich kartografów: Mercatora, Willema Janszooona Blaeu (1571—1638), Gerarda i Leonarda Valków (1651—1725, 1675—1755), Johanna Deura (XVIII w.).

Nr 3/1965 przynosi artykuły: L. Vakaeta *Karl Ernst von Baer i początki embriologii naukowej*; J. Mac Leana *Teoria barw u Arabów* — ta podstawowa monografia, której następne części znajdujemy w dalszych numerach czasopisma, w pierwszej części omawia teorię kilkunastu uczonych arabskich z lat ok. 650—1300 z Jakubem z Edessy, Awicenną i Awerroesem na czele; a wreszcie pracę L. Elauta o francuskim tłumaczeniu *Fabrica* Wesaliusza przez J. Verschaffelta. A. J. E. M. Smeur zamieszcza nekrolog Edwarda Jana Dijksterhuisa, znakomitego historyka nauki zmarłego w Utrechcie 18 V 1965.

W dziale recenzji P. Bockstaele omawia nr 1 „Organonu” z 1964 r., zawierający materiały sympozjum w Jablannie (17—21 IX 1963); autor podkreśla liczny udział w sympozjum uczonych zachodnioeuropejskich i amerykańskich razem z uczonymi z krajów socjalistycznych, uwydatnia nacisk położony w toku sympozjum na społeczne problemy historii nauki i zagadnienia klasyfikacji nauk, a także fakt, że naukowcy wschodniej Europy wysunęli postulat włączenia historii nauk społecznych w ogólną historię nauki; recenzent kończy stwierdzeniem, że co prawda pierwszy numer „Organonu” nie przyniósł syntez, ale jest bardzo interesującym i ważkim dokumentem.

W nrze 4/1965 artykuł P. Bockstaelego traktuje o dyskusjach nad zasadami analizy matematycznej w Belgii w wiekach XIX i XX. R. Van Caenegem pisze o uniwersyteckim wkładzie w historię nauki w Stanach Zjednoczonych; autor podaje obsadę katedr prowadzących wykłady historii nauki: nazwiska 64 wykładowców w 38 uniwersytetach oraz 26 college'ach i instytutach; omawia też organizację katedr i tematykę wykładów, przede wszystkim zresztą na uniwersytecie w Berkeley, którego był gościem. J. Mac Lean, kontynuując tematykę podjętą w po-

przednim numerze, przedstawia historię teorii barw w zachodniej Europie w latach ok. 600—1200, ograniczającą się wówczas do niewielu uwag w dziełach Izydora z Sewilli, Bedy, Trabana (Maura i kilku innych).

Nry 1 i 2/1966 zawierają dwa artykuły z historii medycyny: bogato ilustrowaną pracę E. Thierry'ego o narzędziach położniczych od XVII w. oraz A. Schmidta o zagadnieniach medycyny greckiej (niem.). Historii medycyny dotyczy również więk-
szość recenzji w tych numerach, podobnie jak i w poprzednich.

W odniesieniu do historii nauk ścisłych znajdziemy dalszy ciąg rozprawy J. Mac Leana, dotyczącej tu historii teorii barw w zachodniej Europie w latach 1200—1500; autor charakteryzuje teorię z punktu widzenia trzech prądów: augustynizmu (rozważane punkty: poglądy R. Grossetestego, J. Peckhama, metafizyka, światła, wpływ Awerroesa na Grossetestego); artystotelizmu (Albert Wielki i jego usiłowanie wyjaśnienia barw metali, poglądy Tomasza z Akwinu i Sigera z Brabantu); neoplatonńskiego empiryzmu (Roger Bacon, Witelo, Dietrich von Freiberg); osobną pozycję w ujęciu autora zajmują William Ockham i Pierre d'Ailly.

E. Frison przypomina stulecie opatentowania lupy przez Steinheila i fotograficznych aplanatycznych obiektywów przez jego syna (1865/6), podając krótką historię firmy Steinheila i życiorys założyciela; lupy tej firmy są produkowane i używane do dziś. H. A. M. Snelders opracował w swoim artykule historię recepcji antyflogistonowego systemu Lavoisiera w Holandii, uzupełniając bibliografię dotyczącą Lavoisiera (D. I. Duveen, S. Klickstein, *A Bibliography to the Works of Antoine Laurent Lavoisier, 1743—1794*. London 1954) pracami tłumaczy i komentatorów Lavoisiera: M. Van Marum (1750—1837) i A. P. Nahuysa (1737—1794). Praca L. Elauta dowodzi, jak ważną rolę w rozwoju biologii w XIX w. odegrał F. X. Bichat i jego *Anatomie générale* (1801) ze sformułowaniem pojęcia tkanki organicznej i jej specyficznej struktury; myśl Bichata, podjęta przez następnych badaczy, dała początek nowoczesnej histologii.

Artykuł Ksawerego Rowińskiego 400-lecie śmierci Andrzeja Wesaliusza z „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” nr 4/1965 jest uwzględniony w bibliografii w nrze 2/1966, ukazującej się obecnie pod zmienionym tytułem *Bibliografia historii nauki krajów Beneluxu*. Ta forma stosunkowo szybkiego, dwukrotnego w ciągu roku podawania bieżących informacji bibliograficznych, odnoszących się do historii nauki wybranych krajów, wydaje się godna naśladowania.

Na koniec jednak dodajmy uwagę ogólną: „Scientiarum Historia” jest publikowana, jak wiemy, po większej części po flamandzku, artykuły czy choćby streszczenia w innych językach są rzadkie; szkoda więc, że korekta ich jest bardzo niestaranna, przekręcone słowa zniekształcają treść, co dodatkowo utrudnia, i tak niełatwy, dostęp do wysoce interesującej, często pierwszorzędnego znaczenia, zawartości cenionego czasopisma.

Zofia Sidorowicz

PRACE GEOGRAFICZNO-KARTOGRAFICZNE W ZAKRESIE LOKALIZACJI PRZEMYSŁU

W dotychczasowej literaturze poświęconej historii geografii i kartografii problematyka rozwoju prac geograficzno-kartograficznych w zakresie lokalizacji przemysłu jest niemal nieknięta — pisze N. Kondratiewa na początku swego artykułu w nrze 3/1965 „Więstnika Leningradzkiego Uniwersytetu”. Artykuł nosi tytuł *Razwitiije geografo-kartograficzeskich rabot dla promyszlennoho projektirowanija i stroitielstwa w doriewolucionnoj Rossii*.

Autorka wyodrębnia trzy okresy: czasy państwa moskiewskiego do XVIII w. — idzie tu o prymitywne rysunki-plany wykazujące rzeki, tamy, drogi, rozmieszczenie